

ขุททกนิกาย

อุทาน

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

๑. โพธิวิคค

๑. ปฐมโพธิสูตร

[๑] เอวเมเม สุตํ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาयํ วิหริติ นชฺชา เนรณฺชราย ตีเร โพธิรุกขมูเล ปจฺมาภิสฺมพุทฺโธ. เตน โข ปน สมเยน ภควา สุตตาหํ เอกปลลฺงเกน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสฺสขปฺภิสฺสเวที.¹ อถ โข ภควา ตสฺส สุตตาหสฺส อจฺเจยน ตมฺหา สมาริมาหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา ปจฺมํ ยามํ ปฏฺิจจสมุปฺปาหํ อนฺุโลมํ สารุํกํ มนฺสากาลิ :

อิติ อิมสฺมี สติ อิหํ โหติ อิมสฺสสุปฺปาทา อิหํ อฺุปฺปชฺชติ, ยทิหํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารานํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตฺนํ, สฬายตฺนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อฺุปาทานํ, อฺุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสฺสาปายาสา สมภวนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺุขกฺขณฺธสฺส สมฺทโย โหตีติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อฺุทานํ อฺุทานเณสิ :

ยทา หเว ปาตุภวานฺติ ฌมฺมา

อาตานิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส

อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา

ยโต ปชานาติ สเหตุมฺมน”ติ. ปจฺมํ.

¹ ก. วิมุตตีสฺสขํ ปภิสฺสเวที. เอวมฺปริปี

๒. ทุตติยโพธิสุตต

[๒] เอวมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาयํ วิหริติ นชฺชา เนรณชฺราย ตีเร โปธิรุกฺขมุเล ปจฺมาภิสฺมพุทฺโธ. เตน โข ปน สมเยน ภควา สุตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสฺสขปฏิสฺสเวทී. อถ โข ภควา ตสฺส สุตฺตาหสฺส อจฺเจเยน ตมฺหา สฺมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมฺบุปาหํ ปฏิโลมํ สารุกํ มนฺสากาสิ :

อิตฺติ อิมสฺมี อสฺติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นโรธา อิทํ นโรชฺฌนฺติ, ยทิตฺถ อวิชฺชานโรธา สงฺขารนโรโธ, สงฺขารนโรธา วิญฺญาณนโรโธ, วิญฺญาณนโรธา นามรूपนโรโธ, นามรूपนโรธา สฬายตฺนนโรโธ, สฬายตฺนนโรธา ผสฺสนโรโธ, ผสฺสนโรธา เวทฺณานโรโธ, เวทฺณานโรธา ตณฺหานโรโธ, ตณฺหานโรธา อุปาทานนโรโธ, อุปาทานนโรธา ภวนโรโธ, ภวนโรธา ชาตินโรโธ, ชาตินโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทฺทุกฺโขทมฺนสฺสฺสฺยาสา นโรชฺฌนฺติ. เอวเมตฺสฺส เกวลสฺส ทฺทุกฺกขนฺธสฺส นโรโธ โหตฺติ.

อถ โข ภควา เอตมฺตถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลาयํ อิมํ อุทฺทานํ อุทาเนสิ :

ยทา หเว ปาตุภวานฺติ ฐมฺมา
 อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส
 อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา
 ยโต ขยํ ปจฺจยฺยานํ อเวทิตฺติ. ทุตฺติยํ.

๓. ตติยโพธิสูตร

[๓] เอวเมเม สุตํ :- เอกํ สมยํ ภควา อรุเวลาयํ วิหริติ นชชา เนรณชราย ตีเร โพธิรุกขมุเล ปจมาภิสมพุทฺธ. เตน โข ปน สมเยน ภควา สดตาทํ เอกปลลงเคน นิสินฺโน โหติ วิมุตฺติสุขปฏิสฺสเวที. อถ โข ภควา ตสฺส สดตาทสฺส อจฺเจยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา ปจฉิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมํ สาธุกํ มนฺสากาสี :

อิติ อิมสมิ สติ อิํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิํ อุปฺปชฺชติ, อิมสมิ อสติ อิํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิํ นิรุชฺฌติ, ยทิํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารธา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตฺนํ, สฬายตฺนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมภวานฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺพโย โหติ.

อวิชฺชาย เตวว อเสสฺวิราคฺคินิโรธา สงฺขารนิโรธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรธ, นามรูปนิโรธา สฬายตฺนนิโรธ, สฬายตฺนนิโรธา ผสฺสนิโรธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรธ โหตีติ.

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลาयํ อิมํ อุทฺธานํ อุทฺธานสิ :

ยทา หเว ปาตุภวานฺติ ฌมฺมา

อาตฺวาปิเน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส

วิฐุပ္ยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ

สุริโยว โอบาสยมนฺตลิกฺขนฺติ. ตติยํ.

พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย อุทาน

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. โพธิวรรค

หมวตว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้

๑. ปฐมโพธิสูตร^๒

ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๑

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว^๓ เสดยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจนุปบาท (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) โดยอนุโลมอย่างละเอียด ตลอดปฐมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจนุปบาทโดยอนุโลม

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น คือ

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

^๒ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๔/๑-๗

^๓ นั่งโดยบัลลังก์เดียว หมายถึง นั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด ๗ วัน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑/๓)

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน⁴

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย⁵ ปราภฏแก่พราหมณ์⁶

ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป

เพราะได้รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ⁷

ปฐมโพธิสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุตติยโพธิสูตร

ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๒

[๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพุกษ โกลีฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจสมุพบาทโดยปฏิโลม อย่างละเอียด ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจสมุพบาทโดยปฏิโลม

เพราะเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ

เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

⁴ พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงการเกิดขึ้นแห่งญาณที่ประกอบด้วยโสมนัส แสดงอานุภาพแห่งการรู้เหตุและธรรมที่เกิดขึ้น จากเหตุด้วยอำนาจพิจารณาปัจจยการ หรือปฏิจจสมุพบาท (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓/๖, ขุ.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๕-๕๒)

⁵ ธรรมทั้งหลาย หมายถึง โพธิปักขิยธรรมที่ทำให้สำเร็จการตรัสรู้ปัจจยการ หรือปฏิจจสมุพบาท โดยอนุโลม (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

⁶ พราหมณ์ ในที่นี้หมายถึงพระชีนาสพผู้ลอยบาปได้แล้ว (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

⁷ รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายถึงรู้กองทุกข์ และรู้เหตุแห่งทุกข์ (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการดับด้วยอาการอย่างนี้
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน^๘

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์

ผู้มีความเพียร พงอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป

เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

ทุติยโพธิสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตติยโพธิสูตร

ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๓

[๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจสมุพบาทโดยอนุโลมและ ปฏิโลมอย่างละเอียด ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจสมุพบาทโดยอนุโลม

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

เพราะเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี

^๘ พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งด้วยอำนาจการรู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัย มีอวิชาเป็นต้น (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๒/๕๐)

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

ปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม

อนึ่ง เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการดับด้วยอาการอย่างนี้

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน^๑

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์

ผู้มีความเพียร พงอยู่

เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้

จุดดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นสอดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น

ตติยโพธิสูตรที่ ๓ จบ

^๑ พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งด้วย(อำนาจ) เพื่อแสดงอานุภาพแห่งอริยมรรค อนึ่ง พุทธอุทานที่ ๑-๓ นี้ ทรงเปล่งในราตรีที่ ๗ นับแต่วันตรัสรู้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓/๕๒)